

25.12x31.59	1/3	4 עמוד	שבת - מקור ראשון	19/01/2024	88968326-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790					

הפיצול התחזק בימי בית שני דווקא בעקבות הקמת מדינה עצמאית. מתוך הסרט "אגדת חורבן" איור: דוד פולנסקי ומיכאל פאוסט

בתקופת גזירות השמר של אנטיוכוס אפיפנס, שנועו דו למנוע את קיומה של הרת היהודית. בעקבות הגי זירות, גם מי שזהותו היהודית לא הייתה חזקה, נדרף כל עוד נותר נאמן לה. היהודים שומרי התורה נאלצו להיאבק על גורלם. כך החל, לרעתי, תהליך חדש של הגדרת תכני האמונה ואולי גם ההלכה היהודית. כמה שנים ללא מקדש מתפקד הביאו לכך שבעת השיבה למקדש היה צריך לעצב מחדש את עבודת המקדש ועימה כמה מעיקרי היהדות. תוך כדי התהליך הזה, שבמהלכו גם קמה המדינה החשמונאית, נוצרו שלוש הכיתות הירועות: הצדוקים, הפרושים והאיסיים.

הטראומה של גזירות השמר וחילול המקדש סדקה אצל הפרושים את תפיסת היסוד של מקדש יהודי בראשות כהן גדול, והביאה לכיזור של הרת היהודית ברגש על חיי הפרט של האדם. בקרב הפי רושים החלה להתפתח מנהיגות חדשה, של "חכמים"; האיסיים הקימו לעצמם כת סגורה, מנותקת מן המי קדש; ובאותו זמן אף החלה להתפתח כת היחר, שמי גילותיה התגלו במערות קומראן.

הפיצול לכיתות התחזק דווקא נוכח הצלחתם של החשמונאים והקמת מדינה עצמאית. אם קודם לכן היה זה הוואקום של גזירות השמר, שגרם לצמיחת תפיסות ותנועות חדשות, כעת בשלו התנאים לשי גשוגן במקביל של כמה "יהודיות" שהתחרו ביניהן. המשאבים החומריים והרוחניים גדלו, והשאיפה לנצל ולפתח אותן הביאה להתפתחות כיוונים מנוגדים. הצדוקים דבקו בשמרנות ובמסורת הכהנית, ואילו הפרושים גלגו במסורת הלכתית שמחלישה את המי קדש ומחזקת את האינדיבידואל.

מחלוקת דתית-חברתית-הלכתית זו הפכה להרסי נית כאשר שתי הקבוצות התחרו על ליבם של השלי לייטים והכהונים הגדולים - החשמונאים. כוח השלי טון השחית את הסולידריות הבסיסית בין הקבוצות, עד כדי מלחמת אזרחים בין הפרושים לאלכסנדר ינאי (יהונתן, בשמו העברי) המלך הצדוקי. עם זאת, מלחמת האזרחים פסקה נוכח איום קיומי של הסלי בקים לכבוש את ממלכת ינאי ולחסל את הריבונות היהודית. אך משמחלפה הסכנה, היריבות הקשה נמי שכה ושני הצדדים חזרו לסדרם.

כעבור כ-150 שנה פרץ המרד הגדול נגד רומי. בינתיים צמחו כיתות נוספות, והפרושים עצמם התי פצלו לבית הלל ובית שמאי, אך יריבותם עם הצי דוקים לא שככה. אלא שלעומת המחלוקת הדתית-חברתית, הסוגיה שפילגה כעת את החברה היהודית הייתה: האם למרוד ברומאים? כאן, במפתיע, פרושים וצדוקים שיתפו פעולה משני צידי המתרס - מתונים וקנאים. בראש הממשלה הזמנית עמדו הצדוקי חנן בן חנני, הכהן הגדול לשעבר, ורבן שמעון בן גמליאל (הראשון) הפרושי. במרד פתח אלעזר בן הכהן הגדול, והיו שותפים לו גם סיקריים שיצאו מן הפרושים. האידיאולוגיה של שתי הכיתות לא הייתה סדורה בסוגיית היחס לשלטון רומא, והשיוך לפרושים או לצדוקים לא בהכרח קבע את העמדה ביחס לסוגיית המרד. באופן פרדוקסלי, המשבר שגרם למלחמת אחים הביא גם לאיחוד כוחות יריבים.

הנה לפנינו כרוניקה סבוכה של פיצול לתנועות ואידיאולוגיות דתיות, פיצול שנוצר הן בעת משבר והן בעת פריחה. ואומנם, נוכח שבר פוליטי וחברתי גדול כגון סכנת כיבוש סלבקי של ממלכת החשמונאים או המרד נגד רומא, אנו רואים איחוד כוחות או שיתוף פעולה, אלא שהוא מתגמד נוכח שבר חברתי ופוליטי גדול ממנו, בין הפרושים לצדוקים או בין הקנאים למתונים במרד הגדול.

אגב כך יש לזכור כי עצם הופעתם של חז"ל כתי נועה מאורגנת ומודעת לעצמה כהנהגה הדתית של העם, היא תוצאה ישירה של חורבן בית שני. בשנת 70 לספירה נותרו חכמים הכוח הדתי המשמעותי

כה חלקו חכמינו

מבט על החברה היהודית בימי בית שני מלמד על הגורמים שהובילו להתפלגותה לזרמים ולכיתות, אבל גם על הדרכים לאיחודה. גם בתקופתנו, כריתת אמנה לאומית חדשה היא צו השעה / איל רגב /

לחה של היהדות מתבטאים באחרות או דווקא בהתפצלותם של זרמים דתיים מגוונים ושונים? האם אנו מבקשים שים אחרות או פלורליזם? השאלה הזו נעשתה מרכזית ביותר בתקופה שלפני המלחמה, והיא תשוב ותעסיק אותנו בקרוב. אעמוד כאן על הדרכים שבהן האחרות והפיצול, על יתרונותיהם וחסרונותיהם, התחוללו ברת ובחברה היהודית של ימי בית שני. מכאן אנסה להשליך על תהליכים ומגמות, רצויים ושאינם רצויים, בימים אלה, תוך מבט לעתיד.

הצלחה שהביאה לפיצול

המפץ הגדול של יהדות בית שני אירע שנים רבות לאחר שיבת ציון והקמת בית המקדש השני,

אם כעבר רבים מאיתנו נהגו לחשוב על היהדות כמובן רחני ורעיוני, בחודשים האחרונים היהדות היא עבורנו קודם כול מושג קיומי. שהרי לפתע עצם קיומנו הפיזי וההכרה בזכותנו להיות יהודים הוטלו על הכף. האפלה הנוראה שכולנו חוונו, מציבה לנגד עינינו אלפי שנות היסטוריה יהודית. המציאות הנוכחית מחדרת את השאלה המהותית: איזו יהדות אנו מבקשים? כיצד ממשיכים מכאן? אנסה להציע כאן כמה מחשבות על עתיד היהדות, מתוך נקודת מבטו של חוקר ימי בית שני, ובעיקר של הכיתות והכתות השונות: פרושים, צדוקים, איסיים, כתות קומראן והנוצרים הראשונים, החשמונאים והמרד הגדול. השאלה שאני מבקש לדרוך בה היא: האם שגשוג והצי

פרופ' איל רגב מלמד במחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן

22.35x13.49	2/3	עמוד 5	שבת - מקור ראשון	19/01/2024	88968327-1
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הרצל וממשיכי דרכו להקים תנועה ציונית שהייתה מורכבת מיסודות שונים ומשונים במפת היהדות. כל פלג חתר למטרה בדרכו שלו, אך הייתה זו מטרה אחת, והיו שיתופי פעולה. המטרה הייתה נעלה מס' פיק כדי שחילוקי הדעות והבדלי הגישות יחווירו בדרך להשגתה.

דומני כי המפתח לחזון של יהדות מגוונת אך לא מפולגת מדי, הוא למצוא את אותה מטרה נעלה ולהגדיר אותה. זו צריכה להיות מטרה עליונה מבחינת ערכה, אך מעשית מספיק שניתן יהיה לשאוף אליה ולכוון אליה. היא צריכה להיות נשגבת דיה כדי שכל זרם ותנועה יהיו מוכנים לוותר על שאיפות ואינט' רסים החשובים להם כדי להתקרב להשגתה. בעקבות זאת יש ליצור מסגרת ארגונית כללית שתנסה להגיע להסכמות כלליות בין הזרמים היהודיים השונים (וכאן עולה השאלה אם יהדות התפוצות תשתתף במיזם זה), ותתווה תוכנית פעולה להמשך. ההסכמות יתייחסו קודם כול לערכים, ובעקבותיהם לצעדים שמוסכם לבצע או להימנע מהם.

שלוש אספות לאומיות

כיצד ניתן לעשות זאת? האם הדבר אפשרי? והאם יש בו אכן תועלת? ההיסטוריה היהודית של ימי בית שני מציבה בפנינו שלוש דוגמאות להתארגנות קרי לקטיבית של זרמים שונים, לצורך גיבוש הסכמות שיחיבו את כלל היהודים בארץ ישראל. נסקור אותן בקצרה כדי לנסות להפיק מהן לקחים לעתיד:

1. האמנה של עזרא ונחמיה, שנכרתה בשנת 450 לפנה"ס לערך, במסגרת כינוס של שבי ציון ובו הם

חשבו היריב, אין די הערכה לדרך השונה, לגיטימית ככל שתהיה מבחינה רעיונית או חברתית. זהו גם המבנה של הזרמים היהודיים בישראל כיום. אם בעבר הקרוב היינו פחות מודעים או אכפתיים, כיום ברור עד כמה הדינמיקה הזו מזיקה, אפילו הרסנית. אך האם אפשר אחרת?

נדמה כי דווקא בתפוצות, הדינמיקה חדלה להיות כזו של משחק סכום אפס. לעיתים תכופות יותר, ויותר, אורתודוקסים, חסידי חב"ד, קונסרבטיבים ורפורמים אינם רואים אלו באלו מתחרים ויריבים, ואף משתפים פעולה. כולם פועלים בצל ההתבוללות והאדישות ליהדות, והיום ניתן להוסיף בצער – גם אנטישמיות. היהדות הישראלית מצויה עדיין במאבק על משאבים, כולל הון אנושי, ובעיקר על הישגים פוליטיים.

שני המחנות הראשיים, שכל אחד מהם מאגד כמה זרמים ותנועות שיש להן עמדה כזו או אחרת ביחס ליהדותן, ושנגדיר אותם בהכללה גסה ביותר כ"מסורתיים" ו"ליברלים", נאבקים על דמותה של החברה והמדינה בישראל. ניתן לדמות אותם לפרוי' שים וצדוקים, שרצו להכתיב את הקו הדתי של מדינת החשמונאים ואת ההלכה בבית המקדש. בינתיים, בעת שמלחמה נוראה מתרחשת, הם מוסגלים להגיע להפי' סקת אש, אך לזמן קצוב בלבד. הדרך היחידה להחליש את יצר התחרות, שיש בו פוטנציאל יצירתי והרסני כאחד, הוא לחולל שיתופי פעולה. כוונתי למערכת של ערכים, שאיפות, כללים וסייגים משותפים, שית' עלו את האנרגיות של חשיבה, יצירה ועשייה יהודית, לכיוון שבו כמעט כולם יקצרו את פירותיהן. לפני כמאה ועשרים שנה הצליחו בנימין זאב

היחיד, והם הצליחו למנף זאת, במהלך שארך לפחות עד ימי רבי יהודה הנשיא, להפיכתם למי שאמונים על לימוד ושמירת ההלכה, ובסופו של דבר גם על ההנהגה הרוחנית של עם ישראל. והעיקר, הם לא נפ' רדו לגורמים ושמרו על אחדות המחנה. כיצד עשו זאת? ראשית, מכיוון שליהודים בימיהם לא הייתה ריבונות, היו פחות משאבים לריב עליהם. ושנית, חז"ל פיתחו מנגנון לניהול מחלוקות באופן מוסכם.

מתחרות לשיתוף פעולה

מה ניתן ללמוד מכל זאת על התהליכים שמתל'טים לים את היהדות לאורך הדורות?

ככל שהרעיונות הדתיים, החברה והיחידה הפרי' לייטית (המרדינה) מתפתחים ומשגשגים, ישנן עוד ועוד סיבות לתנועות יהודיות לצמוח, להיבדל ול'טעון לבלעדיות על האמת או הדרך הנכונה. ואולם גם משבר, ואפילו טראומה, עשויים להביא לצמיחת תשובות שונות ומנוגדות לעת צרה, ולצורך בשינויים מהותיים. לכן, ברע וגם בטוב, יש ליהודים נטייה לה'תפצל. לעומת זאת, כפי שראינו, איחוד כוחות נובע משתי סיבות: סכנה קיומית, או אינטרס נקודתי וחרי' לפי. לעיתים אין זה איחוד אלא תנועה אחת שנותרת עומדת על שתי רגליה, לבדה, כשכל היתר נכחד.

בתולדות היהדות לאורך הדורות רעיונות חדשים נוצרים, וישנים זוכים לתחייה מחודשת. זהו תהליך טבעי וחיובי. בדרך כלל כל תנועה חדשה מבקשת להחליש את חברתה, כיוון שהיא רואה בה יריבה. לא די שנוצר מתח חברתי, ותנועות מכלות את כוחן במאבק או התמודדות עם יריבותיהן; חשוב מכך, החברה כולה נחלשת מאוד. מרוב רצון להתחזק על

7.53x23.37	3/3	עמוד 23	מקור ראשון - שבת	19/01/2024	88968382-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

כה חלקו חכמינו

« המשך מעמ' 05

התחייבו לשמור את חוקי התורה, כולל תקנות חדר שות שנחמיה ככל הנראה הגה, ובהן איסור נישואי תערובת. לימים נחמיה חשב שהאמנה לא השיגה את מטרתה, אולם הכוונה הכללית שלה נשמרה כנראה למשך דורות רבים.

2. אספת העם שמינתה את שמעון לנשיא וכהן גדול ואת יורשיו אחריו, עד עמוד נביא אמת, התכיי נסה בשנת 140 לפנה"ס. שמעון כבר שימש בתפקיד זמן מה, אך נדרשה לו מה שמכונה בימינו הסכמה לאומית רחבה. הייתה זו אמנם החלטה ציבורית פרי ליטיות, אך היא הדגישה את המחויבות הדתית לתורה ולמקדש. בנוסף שלה מודגש שוב ושוב ששותפים לה העם והכהונים גם יחד, כאילו מדובר בשתי תנועות נפרדות שהגיעו להסכמה משותפת. החלטה זו כוברה במשך כארבעה דורות. בסופו של דבר ההסכמה הופרה בעקבות מלחמות אחים של החשמונאים עצמם.

3. אספת העם שהקימה את הממשלה הזמנית עם פרוץ המרד הגדול בשנת 66, הביאה לקואליציה בראשות חנן בן חנן הצרוקי, הכהן הגדול לשעבר, ושמעון בן גמליאל הפרושי ואבי שושלת הנשיאות של חו"ל. היא נועדה להשתלט על תנועת המרד העי ממית נגד רומא ולמסד את המרידה. עם כישלון המרד בגליל, שנחשב לכישלון של הממשלה הזמנית, קמו המורדים על ההנהגה הרשמית וחסלו אותה תוך כשי נתיים מהמועד שבו הוקמה.

מעניין לציין ששלוש האספות הללו התקיימו סמוך לבית המקדש בירושלים. בשלושתן היה ניסיון ליצור קונצנזוס דתי או פוליטי מוסכם. שתיים מתו כן נחלו הצלחה לא מבוטלת בעידן שבו מלכים עשו ככל העולה על רוחם. מתוכן, הקרובה ביותר לצרי כי היהדות בעתיד היא האמנה שגולדה כנראה מתוך שיתוף פעולה בין עזרא איש התורה ונחמיה המנהיג הפוליטי.

אמנה חדשה שתגדיר את המטרות ודרכי הפעור לה המשותפות של יהדות המאה ה-21 עשויה לשמש תשתית למערכת כללים בסיסית, בין אם תהיה וולרי נטרית ובין אם תעוגן לאחר מכן בחוקי הכנסת. צע דים אלה יפחיתו את המאבקים בין הזרמים השונים, וישיבו רוח חדשה ורעננה בעם היהודי. זאת יש לזכור: את חילוקי הדעות וההשקפות לא ניתן ואף אין צורך להעלים, אבל יש למצוא דרך למנף אותם לשיתוף פעולה שיתרכזו בעיקר - המשך קיומה והתפתחותה של היהדות כרעיון ומעשה, פן יכלו אותה האדישות הכללית לקיומה מחד, והלהט הדתי, האידיאולוגי או הפוליטי של הזרמים השונים מאידך.

הדרך המוצעת כאן איננה אהירות בין הפלגים ביהדות, אלא שיתוף פעולה, אידיאולוגי וממוסד גם יחד. ●